

O legado de Staffan Mörling

Por: Arturo Sánchez Cidrás

O primeiro número da revista O Candil, ano 1994, titulado “*Bueu na súa xente*” dicía de Staffan Mörling, que era o autor dun libro que trataba sobre as embarcacións tradicionais de Galicia e definíao como “*Etnólogo sueco que foi feito ‘prisioneiro’ polo embruxo da Illa de Ons, onde casou*”, expresión que a el lle gustaba.

A súa estadia pola nosa terra comezara no 1964, co seu peregrinar científico na busca da identidade máis ancestral, máis illada, menos contaminada culturalmente,... da península xa que “*As experiencias nas Féroe inspiráranme a buscar un entorno parecido no chan ibérico...*”. E disto encargouse o azar en mans do arquitecto César Portela e do seu pai Agustín que serían non só os canalizadores para achegar Ons a Mörling senón para relacionalo co mundo do mar presentándolle a persoas referentes no estudo das embarcacións coma José M^o Massó¹ que foi, como el mesmo reconece, a persoa que o puxo, por primeira vez en contacto físico coa dorna; ou do profesor Filgueira Valverde, do mundo da cultura en xeral, que lle facilitou o acceso aos primeiros datos documentados sobre a mesma, así como aos arquivos do Gremio de Mareantes, protocolos notariais, etc.

Un primeiro contacto coa realidade galega, coas personalidades mencionadas, ás que habería que engadir outras no ámbito do Museo Naval en Madrid e, sobre todo, coa singularidade comunitaria da illa de Ons (que aínda por riba utilizaban pequenas embarcacións como a dorna) foron circunstancias o suficientemente fortes para que tivera claro cal sería o seu proxecto investigador a presentará cátedra de etnoloxía da Universidade sueca de Lund.

Un avance das pescudas ao longo deses primeiros anos en Galicia é o libro, publicado pola Consellería de Pesca en 1989, co título «*As embarcacións tradicionais de Galicia*», obra que colocou no punto de mira de moitas persoas o patrimonio vencellado ao medio natural, fundamentalmente marítimo-fluvial.

Aínda que non é o primeiro libro en tratar esa importante “ferramenta” dos pobos que dependen do mar, como son as embarcacións e dentro destas as máis modestas, si o é en acoutalas en todo o ámbito xeográfico litoral de Galicia. Fíxoo de forma rigorosa e documentada, bebendo nos arquivos e, sobre todo, no estudo directo das mesmas (1964-1967) e nas fontes máis coñecedoras e interesadas como son os mariñeiros e carpinteiros de ribeira de case que todos os portos galegos.

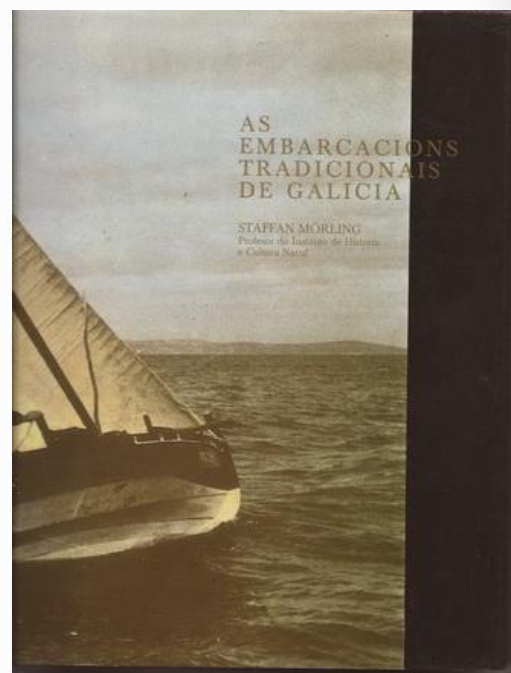
A minuciosidade do tratamento dos datos obtidos vese magnificada polos mapas e planos explicativos de barcos, aparellos e velas que o mesmo Mörling confeccionou.

O libro estruturado en tres partes, *Método e obxectivos*, *Execución e As embarcacións galegas na perspectiva xeográfica e histórica*, está moi lonxe dunha exposición monográfica das características de cada unha das embarcacións. Máis ben é un percorrido guiado polas mesmas, coa anécdota ou devagar persoal do autor como complemento enriquecedor para a localización e coñecemento das circunstancias que rodean a estas.

As fotografías, na case a totalidade de Mörling, a profusión explicada dos elementos das embarcacións así como a grande cantidade de léxico recollido sobre elas fan que este libro posúa un valor engadido.

Todo isto acompañado da actividade divulgativa do autor, así como a súa “capacidade de aglutinar e crear marcos para o encontro”² farán que este libro sexa un clásico dentro do estudo das embarcacións tradicionais.

Mais o paso do tempo e o estudo serviron de amplificadores e á vez de catalizadores da súa continuada investigación na contorna das embarcacións tradicionais e da experiencia humana que as rodea. E este traballo investigador serviu como base fundamental para presentar a tese de doutoramento de Mörling na Universidade de Lund. Tese que

1 Publicaría en 1992 «Barcos en Galicia: De la prehistoria hasta hoy y del Miño al Finisterre». Deputación de Pontevedra. ISBN 84-500-7629-3.

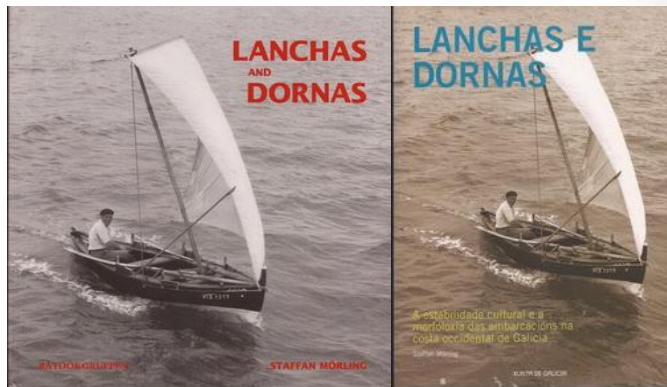
2 Así se expresa co seu pasamento a Federación Galega pola Cultura Marítima e Fluvial, Culturmar.

HOMENAXE A: Staffan Mörling

foi publicada como «Lanchas and dornas»³ no 2003 e que anos despois, 2005, editaría, en galego, a Consellería de Pesca e Asuntos Marítimos da Xunta de Galicia como «Lanchas e dornas» e como subtítulo «A estabilidade cultural e a morfoloxía das embarcacións na costa occidental de Galicia».

Como pode apreciarse a finalidade do estudo acúntase a lanchas e dornas pero amplifícase no espectro cultural na que estas se moven.

Para Mörling o obxectivo da publicación desta obra é, en primeiro lugar, servir de complemento a «As embarcacións tradicionais de Galicia» pero dando un paso máis, ser “*analítica, ir ao gran*” e explicar os por que puideron subsistir durante tanto tempo a dorna e a lancha de relinga ata chegar ata os nosos días. El mesmo dá a explicación examinando a estrutura de produción da ‘pesca á parte’ na que son os patróns os que mandan que tipo de nave lles convíña (tanto na súa feitura como nos aparellos) aínda que recoñece que esta decisión non a fai en solitario senón que se apoia na tradición do pobo (“*ideoloxía que non dá lugar a moitas innovacións*”).

En segundo lugar baséase en que os mariñeiros comparan as súas experiencias e de aí resulta en “*que os barcos do pobo chegan a se construír de acordo coas leis da física aínda que os carpinteiros de ribeira non coñezan estas leis na súa formulación teórica*”. Este proceso dá como resultado unhas embarcacións con grande estabilidade que non precisan de lastre algún grazas á relación nas medidas da manga, puntal e eslora, froito da “*experiencia acumulada e socializada*”.

En terceiro lugar, que posuían as características idóneas para o traballo ao que estaban destinadas e potencial versatilidade para o cambio de faenas de pesca.

Ao longo de todo o libro vai debullado unha serie ampla de cuestións arredor das embarcacións dende o aspecto social, xeográfico, histórico, estrutural, morfolóxico, etc. sen esquecer a realidade socioeconómica, e a todas elas trata de dar resposta ou, polo menos, avanzar posibles alternativas de explicación.

O que si cualifica de primordial para esta obra (ao igual que na primeira) era que o verdadeiro e o esencial do libro lle chegou a través da “*información e os datos que me deron os mariñeiros galegos*” xa que case todos eles fóronlle facilitados polos 1.100 km da costa galega e pola da xente do mar que se tomaba o tempo, non só para darlle a información senón que lla ilustraba con debuxos feito na area das praias.

Un aspecto a destacar desta tese/libro de Mörling é que ao ser inicialmente editado en inglés serviu de proxección internacional da cultura marítima galega, sobre todo para catapultala ao mercado norteamericano e do occidente europeo.

Ata aquí un pequeno percorrido polos primeiros libros de Staffan Mörling. Libros, como xa comentamos, pioneiros e referentes no mundo da etnografía marítimo fluvial, etc. Aínda que estes serían unha peza importante por si mesmos vense apuntalados, reforzados e actualizados pola escrita de artigos e charlas, así como da súa presenza activa nos foros de apoio e divulgación da cultura mariñeira o que permitiu facer dese conxunto un verdadeiro Corpus destinado ao espallamento e ampliación da investigación científica no mundo das embarcacións tradicionais.

Por poñer algúns exemplos de artigos e ponencias:

- “*La dorna de Galice*” (Chasse-Marée-1992)
- “*Äkta sang till Brest*” (Kysten-1992)
- “*Clinker built boats in the Iberian Peninsula*” (Oxford-1994)
- “*Patrimonio marítimo, qué futuro?*” (Povoa de Varzim-1994)
- “*La lancha de relinga y la buceta. Tradición e innovación en la carpintería de ribera de Caldebarcos*” (Santiago Compostela-1996)
- “*Las embarcaciones tradicionales gallegas en clave de antropológica*” (Santiago de Compostela-1997)
- “*Identidades de Grupo y de cultura en los marineros de bajura del Noroeste de Galicia*” (Pontevedra-1997)
- “*Trincados y lanchas*” (Ferrol-1998)
- “*La transformación morfológica de la embarcación de pesca de bajura de Galicia Norte*” (Pontevedra-1998)

3 En Skärhamn, Suecia.

HOMENAXE A: Staffan Mörling

E así poderíamos continuar con, polo menos, unha ducia máis de artigos en revistas e capítulos de libros, aportacións enciclopédicas, presenza en Xornadas como a que se fixo, organizada pola Federación Galega pola Cultura Marítima e Fluvial (Culturmar) sobre o Patrimonio Marítimo, en Bueu no 2011, etc.

E así chegamos á segunda parte da súa obra distinta á anterior pero á vez concatenada e co foco no estudo das formas culturais de vida da comunidade da Illa de Ons á luz dunha etnografía social. A súa introdución na observación directa da realidade illá veuse amplamente reforzada polas vivencias da súa muller Josefa Otero que en todo momento lle serviu de guía non só do acontecer cotiá, costumes, etc. senón de algo máis difícil de percibir como son os sentimentos e a acepción destes no contexto vital.

Grazas a que o seu traballo de campo para a recolleita de datos o documentaba coa imaxe fotográfica, Mörling dotouse dunha colección ampla e especialmente valiosa por canto coincidiu no tempo co final dunha época na que se deu o esmorecer da comunidade da Illa de Ons co seu abandono forzado do territorio.

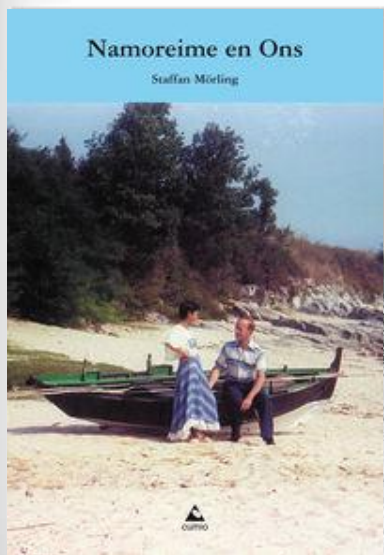
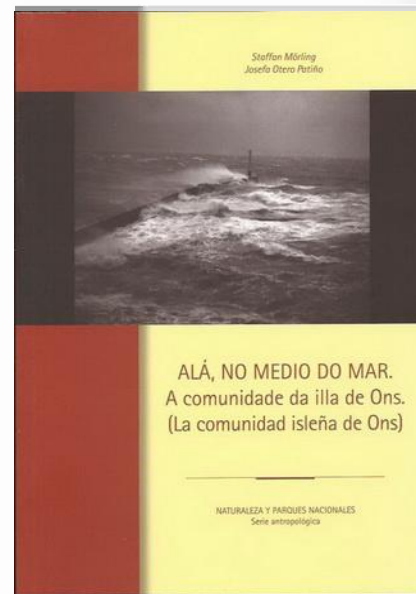
No 2006 artellouse, coa axuda de entidades públicas, unha exposición itinerante (Illa de Ons, Bueu,...) na que se presentaron unhas 60 fotografías dos irmáns Staffan e Mikael Mörling e Josefa Otero. Paralelamente, e como catálogo da mesma, a Consellería de Fesca e Asuntos Marítimos publicou un libro cos textos e fotografías: «A illa de Ons, unha cultura, unha identidade» (2006).

No 2008 publica un artigo no número 13 da revista Aunios titulado: «*Namorar, namorar namoreime, namoreime no medio do mar*» que, á súa vez, era un extracto do diario, logo manuscrito, «*El amor cerca del fin del mundo*» onde a mirada máis persoal, máis intimista puña á vista de todos un corazón espido de vergoña pero cheo de amor que no 2012 sacará á luz coma libro, na súa lingua materna, o sueco, co título: «*Långt borta ute i havet*».

Staffan repasando o libro das fotografías decide seguir enchendo de contido esa mirada da illa, da paisaxe, do seu mar e das súas xentes polo que decide recompilar algunhas das súas notas e darlles unha pincelada etnográfica e publicación no 2013 (en galego e castelán) co patrocinio do Parque Nacional Marítimo Terrestre das Illas Atlánticas de Galicia, baixo o título: «*Alá, no medio do mar*» e subtítulo «*A comunidade da illa de Ons*» («*La comunidad isleña de Ons*»).

No 2015 Edicións do Cumio edita o libro «*Namoreime en Ons*» que é a tradución ao galego do xa mentado «*Långt borta ute i havet*». Libro que pode concibirse como unha disección antropolóxica do corazón coas ferramentas que lle aporta a mirada etnográfica da comunidade da illa de Ons. Nese corazón aberto vemos o latexar de dúas culturas pero tamén vemos o vagar dunha embarcación nórdica na busca desa outra dorna que navegaba pola nosas rías. Froito da unión desas velas no só foron os fillos senón tamén o foron esas outras embarcacións que quedaron reflectidas na memoria documentada, que son os libros, e que puxeron a Galicia, a Bueu e a Ons nun lugar relevante da etnografía e cultura mariñeira.

Falar do legado de Staffan Mörling, non só é falar do sueco de Ons, dun Fillo Adoptivo de Bueu ou dunha rúa de Bueu... senón tamén é falar de libros de barcos, de cultura mariñeira, de etnografía e de Amor por Ons, pola nosa cultura e por esta terra que por máis de cincuenta anos tamén foi a súa.

HOMENAXE A: Staffan Mörling

A exposición fotográfica celebrada na Illa de Ons en xuño de 2007, permitiu demostrar que o mundo idílico reflectido na memoria gráfica de Staffan Mörling seguía a zumegar sensacións que críamos perdidas na brétema do tempo.

O mesmo autor sentiuse, coa contemplación da súa obra, transportado a un pasado que o viu chegar cunha mochila cargada de ilusións e que nese momento lembraba coa realidade física que lle aportaban os sentidos.

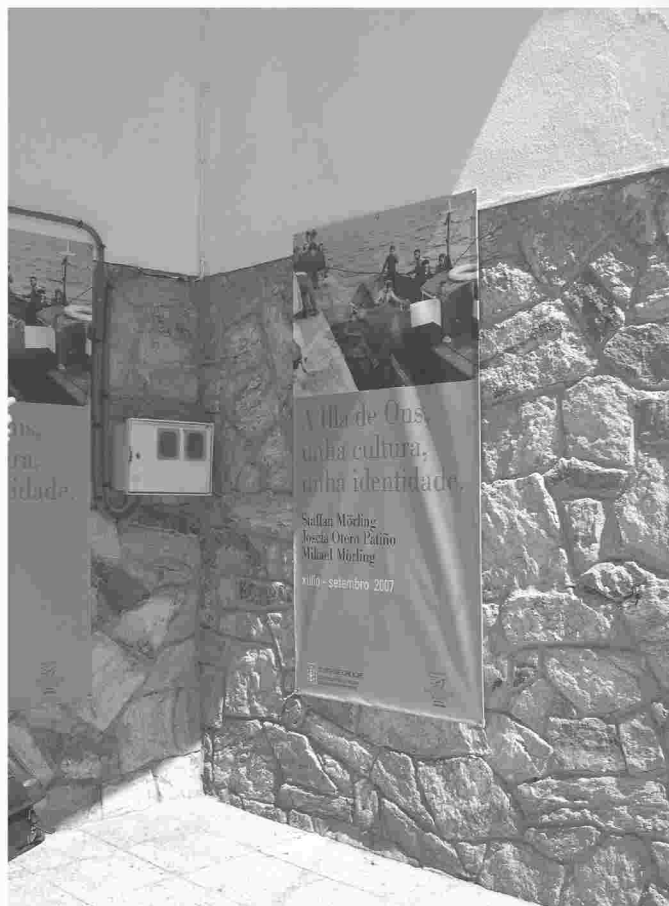
Pero deixemos que sexa o mesmo Mörling o que nolo describa en primeira persoa á vez que nos aporta elementos de reflexión sobre as xentes da beiramar e a súa contorna.

Arturo Sánchez Cidrás

Vcã en castelán tal e como o escribiu o Sr. Mörling

La contemplación de estas viejas fotografías trae a mi recuerdo un mundo de antes, que en mis cincuenta y siete años todavía encontré yo, y que ya no existe. Las imágenes me recuerdan el aroma que desprendían al sol las dornas con su carena de brea, azufre y saín, el último ingrediente perfeccionando una gama olorosa a la que tampoco le faltaban los vapores del alquitrán aplicado el interior de la embarcación y que para mí está unido a la impresión de las playas de entonces. Playas de arena mucho más blanca, sin bolsitas de plástico y listas de aluminio, playas bordeadas por casas armoniosamente blancas con cal y dentro de cuyas paredes de piedra uno encontraba la misma impecable impresión de limpieza, en la forma de blancos suelos de buen pino del país fregados cada día y con algo de arena fresca encima. Casas que, donde formaban conjunto en cualquiera de nuestras villas marineras, hacían destacar la individualidad de la arquitectura y el aspecto de cada una de ellas y sus dimensiones hechas a la medida del hombre como individuo. Creo que es el carácter humano, en todo el sentido de la palabra, que hace tan atrayente el aspecto de esos pequeños – y tan funcionales – entornos urbanos de beiramar. Ahí, cada vivienda parecía dar expresión a un concepto de identidad de la misma manera hacía que conociera a sus ocupantes como un conjunto de individuos, cuyos nombres – o apodos – eran de dominio común. Tanto variopinto detalle no le restaba un logrado aspecto de entidad a esos pueblos de las costas del Morrazo, uno diría de monumentalidad en el caso de Mirón, coronado como estaba por la almenada torre del Pazo del Priorato de Oseira.

Hace ya algún tiempo que la noble estructura del Priorato no le da su antes inconfundible aspecto de marinense a la silueta de esta formación urbana. Si por un lado lleva a muy poco el darnos a lamentaciones es este caso, no es menos cierto que nuestro entorno sigue sujeto a un acelerado proceso de desindividualización, de despersonalización, ante algunas de cuyas manifestaciones al menos tenemos el derecho de preguntar ¿por qué? ¿Por qué la recomendación de abandonar el esquema de

HOMENAXE A: Staffan Mörling

colores tradicionales de las dornas y demás embarcaciones pequeñas y pintarlas de un agresivo rojo o amarillo? Una medida sin apoyo en las disposiciones de la Unión Europea pero que, a su manera e innecesariamente arremate contra el sabor y el sosiego de nuestros rincones marineros, donde formaba parte del entorno la obra muerta negra de las embarcaciones y su obra viva de color blanco o de patente, el contraste dándole belleza hasta a ls líneas de las sencillas gamelas y chalanas.

“O mundo de antes”, será, quizás, el resumen que haga el visitante a esta exposición de sus impresiones. Diría yo, que el mundo de antes nos importa, porque somos descendientes de él, al igual que somos descendientes de nuestros padres y abuelos. Si bien el concepto del “Mundo de antes” trae para algunos connotaciones de una vida más sencilla e incluso de carencias, no podemos por ello descalificar ese mundo globalmente. Ofrecía una gran solidaridad y un sentido de cohesión entre las personas, que hacía la vida llevadera incluso en los momentos difíciles. Casi siempre había contacto humano al alcance, el individuo no tenía que encontrarse con una sensación de soledad y abandono; había con quien hablar, había con quien echar un chiste y, dicho sea también, la diversión estaba la alcance sin casi necesidad de disponer de dinero. Quien ha vivido el baile de pandereta o las fiestas patronales en un eirado o un atrio recordará la sensación que “todos éramos como una familia”. “O mundo de antes” reflejado en esta exposición fotográfica merece nuestro cariñoso respecto. Su tecnología en la explotación de los recursos de las rías, inmensamente más ricos antes de la contaminación actual, no era mala. La embarcación de propulsión vélica lucía perfeccionamientos notables, como las buenas proporciones del casco haciendo innecesario llevar lastre y el sistema de las “picas” para el palo, con las que se podía graduar la altura del centro del velamen – interesante solución técnica que sólo ha visto en Galicia.

Sirva, pues, el testimonio de esta exposición para recordarnos una capacidad de los hombres y mujeres de estas Rías Bajas de haber hecho posible una vida, que si bien con medios distintos suponía una forma perfectamente racional de afrontar la existencia frente a ese enorme reto que es el océano. Una vida que también tuvo sus factores gratificantes, sus buenos momentos y que nos ha dejado un legado cultural que, independientemente de los cambios tecnológicos, siempre se mostró ser un marco logrado y adecuado para la existencia en esta parte de nuestra querida Galicia.

En la villa de Bueu, a cinco días de marzo del año del Señor mil novecientos noventa y cuatro.

Fdo: Staffan Mörling

Licenciado en Antropología Cultural por la Universidad de Lund, Suecia. Profesor de la Escuela Naval Militar.

